

het hagelkruis

Uitgave: Heemkundekring Barthold van Heessel * Aarle Rixtel
28^e jaargang nr. 1

HET HAGELKRUIS

In de Hooge Akkers, in het verlengde van de Hagelkruisweg in Aarle-Rixtel, vinden we dit hardstenen 14^e-eeuws kruis met een archaïsch aandoende Christusfiguur. Deze kruisen dienden in de tijd om hagelschade aan de landbouwgewassen te voorkomen en werden altijd geplaatst op een kruispunt van wegen. Zo ook met dit kruis in Aarle-Rixtel.

In vroegere dagen werden bij het kruis broodbedelingen gehouden en op de kruisdagen hielden de processies er halt. In de bovenkant van het kruis bevindt zich een opening, welke diende om er een lantaarn in te plaatsen.

Het is het enige bewaard gebleven hagelkruis in Noord-Brabant.

Foto omslag: fotostudio Henk Kweens

HET HAGELKRUIS

Achtentwintigste jaargang, nr. 1, februari 2011

Informatieblad van Heemkundekring Barthold van Heessel te Aarle-Rixtel.
Tijdschrift met artikelen over geschiedenis, archeologie, heemkunde e.a. met
betrekking tot Aarle-Rixtel.
Verschijnt viermaal per jaar.

Abonnementskosten: € 8,00 per jaar, exclusief verzendkosten
Losse nummers: € 2,00 verkrijgbaar in het Museum Heemkamer
Barthold van Heessel

Heemkundekring Barthold van Heessel

Bosscheweg 14a, 5735 GV Aarle-Rixtel, tel.: 0492 383553

Bestuur

Voorzitter:	J. Dekkers	Spechtstraat 6	(0492)381673
Secretaris:	F. Bussemaker	Havenweg 13	(0492)381228
Penningmeester:	D. van de Laar	Kerkstraat 27	(0492)384415

Overige bestuursleden: H. van Beek, H. Beniers, F. v. Duppen-Strijbosch en
J. v.d. Weerden

Redactieraad informatie- en contactblad "Het Hagelkruis"

H. van Beek, Rode Schutplein 19, (0492)381851 (h.vanbeek@chello.nl)
A. Claessen, Rode Schutplein 8, (0492)382342 (jamclaessen@onsbrabantnet.nl)
J. Dekkers, Spechtstraat 6, (0492)381673 (jcadekkers@onsbrabantnet.nl)
A. Willemsen-Huffenreuter

Verspreiding: Henk van Duppen, Klokstraat 2, (0492) 381232

Druk: Drukkerij Aarle-Rixtel BV, Postbus 33, 5735 ZG Aarle-Rixtel

INHOUD

Colofon		1
Inhoudsopgave		2
Beste mensen	Jan Dekkers	3
In memoriam Piet Strijbosch	Jan Dekkers	4
Wie kan het zeggen?	Henk van Beek	5
De kaardebol en kaardemachine	Henk van Beek	6
Brabants, ons aige taal	Henk van Beek	8
Een tabaksdoos	Henk van Beek	10
Het Slotje	Toon Derks	12
De dubbele V	Louis Barten	17
De Rixtelse watermolens	Henk van Beek	23
Grafzerken in de St. Jan	Henk van Beek	25
Het huis met de gevelsteen IVDBogaard 1861	Louis Barten	29
Bijzonderheden van Helmond en Rikstel, naar Postels archieven, deel 1	Jan Dekkers	31
Openingstijden museum		40

Van de voorzitter

Beste mensen,

Inmiddels is het jaar 2011 begonnen en zit een twaalfde deel er al weer op. Het voornemen was om begin dit jaar het boekje klaar te hebben, maar door omstandigheden is dit niet gelukt. En nu is het te laat om u nog een goed Nieuwjaar te wensen.

Voor de heemkundekring spreek ik wel de wens uit dat we meer mensen kunnen betrekken bij onze activiteiten en dat er nog meer genoten kan worden op heemkundig gebied door de werkzaamheid van velen.

Het is een herhaling, maar een vereniging kan alleen maar functioneren door de inzet van (vele) vrijwilligers. Die zorgen er samen voor dat we volop kunnen genieten van lezingen, de vele boeken op de Heemkamer, de vele (digitale) foto's, de tentoon-stellingen, 'Het Hagelkruis' en allerlei andere materialen die we aan het inventariseren zijn en daarmee ook toegankelijk maken.

Als u niet weet wat de activiteiten en bezigheden binnen onze vereniging zoal zijn, maar wel een bijdrage zou willen leveren, neem dan gerust contact op met een van de bestuursleden of kom gewoon op een dinsdagmorgen of -avond naar onze Heemkamer en kom met eigen ogen zien wat er allemaal mogelijk is. Zeker op het gebied van het invoeren van gegevens in computers of andere vormen van digitale gegevensverwerking hebben wij nog mensen nodig. Dus, schroom niet en kom ons helpen.

Ook wil ik alle vrijwilligers van het afgelopen jaar weer heel hartelijk danken voor hun inzet en betrokkenheid. We hebben dan wel op 30 december een gezellige avond met elkaar gehad, maar dankbaarheid mag nog extra getoond en op schrift gezet worden. Hartelijk dank voor al het werk.

In het nu voorliggende exemplaar van 'Het Hagelkruis' zijn er m.i. weer een aantal interessante artikelen opgenomen. Ik hoop dat dit voor u ook geldt en dat u het met plezier zult lezen.

En als u denkt: ik heb ook nog een leuk verhaal dat de moeite van het lezen door onze leden waard is, schroom dan niet om dit in te sturen aan de redactie van 'Het Hagelkruis'. De adressen van de redactieleden vindt u voor in het blad.

Jan Dekkers, voorzitter Heemkundekring Barthold van Heessel

In memoriam Piet Strijbosch, oud-voorzitter van de Stichting Heemkamer Barthold van Heessel

Jan Dekkers

Na een leven, dat niet altijd even gemakkelijk voor hem was, is Piet onlangs van ons heen gegaan.

Toen hij rond zijn veertigste getroffen werd door suikerziekte, veranderde het leven voor hem ingrijpend. Tot dat moment was hij altijd heel actief bezig was met zijn aannemersbedrijf. Deze ziekte bracht een grote kentering in zijn leven. Hij kon moeilijk wennen aan het idee dat zijn broos geworden gezondheid hem allerlei beperkingen oplegde. Hij kon daar soms goed, maar soms ook minder goed mee omgaan. Voor zijn omgeving was dat ook niet altijd even gemakkelijk.

Piet is in die tijd op zoek gegaan naar een zinvolle tijdsbesteding. Hij is toen voor onze vereniging van groot nut geweest en heeft zich met overtuiging een aantal jaren ingezet als voorzitter van de Stichting. Wij zijn hem daar zeer dankbaar voor.

Ook dit werk ging hem steeds meer moeite kosten en uiteindelijk moest hij terugtreden als voorzitter. Zijn gezondheid liet in toenemende mate te wensen over en dat heeft er uiteindelijk toe geleid dat hij opgenomen werd in een verzorgende instelling, waar Piet is overleden.

Wij wensen zijn kinderen en kleinkinderen veel sterkte met de verwerking van het verlies van hun vader en opa.

Wie kan het zeggen?

Henk van Beek

Op de heemkamer ligt al enige tijd een merkwaardig voorwerp. Het is een houten greep, waarin je een aantal vingers kunt steken.

Opvallend is een vertikaal opstaande “pin”.

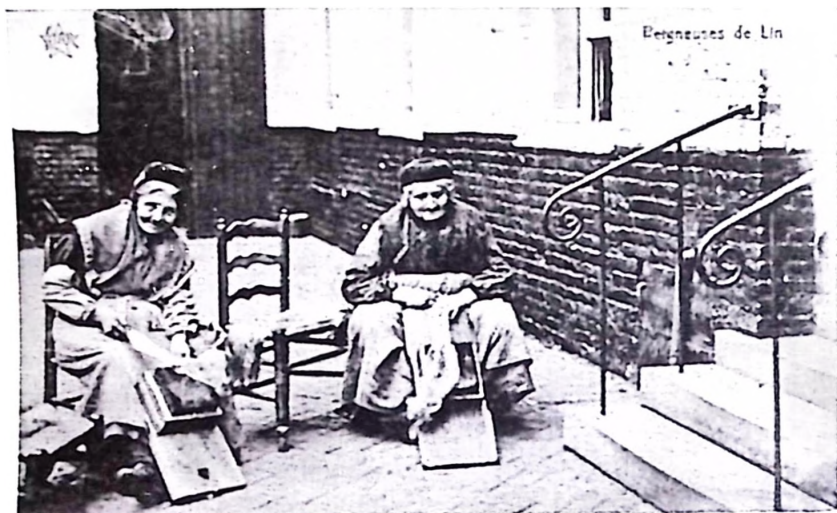
Het voorwerp heeft “onder de koffie” al tot veel hilariteit geleid, vanwege de uiteenlopende associaties. Sommige menen er strodekkersgereedschap in te zien. Anderen zie het meer als een “sleufjestrekker “ voor het planten van (staak)bonen. Aangezien het geheel van zachte materialen is gemaakt, lijkt het voorwerp geen bescherming te bieden tegen scherpe gereedschappen zoals messen en hakbijltjes. Tot nu toe is er niemand in geslaagd de ander te overtuigen van wat het wél is. Vandaar dat we het voorwerp hier afbeelden in de hoop dat er wellicht lezers zijn die ons uit de droom kunnen helpen.

De kaardebol en kaardemachine

Henk van Beek

Onlangs is onze heemkamer verrijkt met een kaardemachine. Hij werd geschonken door mijn broer Jan, die het apparaat bij kennissen aantrof.

Hij past mooi bij het spinnewiel en het weefgetouw in den herd. Vroeger gebruikte men het gedroogde bloemhoofd van de kaardebol. Het bloemhoofd van de kaardebol heeft tussen de bloemen vele stugge

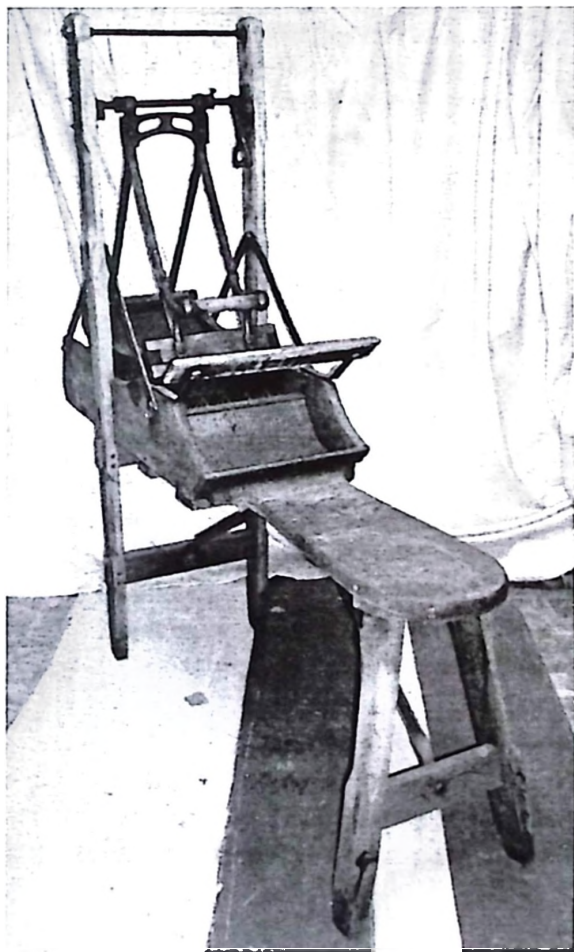

stekels; aan deze stekels zitten kleine haakjes. De bloemhoofdjes van de kaardebollen werden in een houten frame vastgemaakt en over of door de wol of het laken getrokken, zodat de stekelhaakjes erin zouden haken. Dit proces werd ook wel het kaarden van laken of wol genoemd. Later werden

de kaardebollen vervangen door ijzeren pinnen.

De Latijnse naam voor kaardebol is *dipsacus sylvestris*, de Franse naam cabaret des oiseaux. In het Engels heet deze plant wild teasel en in het Duits wilde Karde. De kaardebol behoort tot de kaardebolfamilie. De Latijnse benaming is *dipsacaceae*.

De plant is in ons land redelijk zeldzaam, maar heeft zich hier en daar wel uitgezaaid in wilde bermen. Bij ons in Aarle-Rixtel vindt je hem op Strijp, rondom Strijpsoord.

Brabants, ons aige taal

Henk van Beek

Efkes geleeje waar ik op unnen dag van Erfgoed Brabant in zaal Boer Goossens in Den Dunge.

Elk joar organisere ze zon themadag. Dit joar han ze ut ovver ut dialect.

Naw wil ik hier nie direct ingoan op utgeen watter allemol nor vurre wier gebroacht mar wel de menier worrop. Want ofskon ut allmol ovver ut dialect gong, wier der hillemol gin dialect gesproke. Dur ware hël interessante vurdrachte, zo ok over ut dialectgebroik dur de jeugd, mar nejje, gin woord dialect.

En des naw net wa mai zo tege zit. As ge hier in Brabant un zaal vol Brabanders het, dan zalde, as dor nor gevraagd wordt, der aachter komme dè zeker 90% dialect proat. Dè vinge wai hël gewoon. Ok bai ons in Ale proate de miste mensen Ales. Bai de jeugd is dè minder ant worre. Mar die proate ok nie echt Hog Hollands. Dè prebere ze wel, mar ge kant hël goewd heure dè ze Brabander zin.

Mar ut is meen doideluk dè wai in Brabant un bietje dubbel mi onze aige taal umgon. Dur zit nog steeds iets minderwaardigs aachter. Veul mense mène dè oew aige taal (dialect) iets is vur minder ontwikkelde mense of dè ut nie zo pâst. Mar mi onze aige taal is niks mis. Ons (Zoidoost-) Brabants is un echte taal en is veul aawer dan ut ABN.

Ut Brabants is wel ein van de belangrijkste tale die ut ABN hi gevurmd. Zo is de zaachte G de offiesjeele G. Dè sommige bekende Brabantse artieste dè nie wille wete is te gek vur woorde.

Zonne Guus Meeuwis baivurbild makt ur hillemol un pötje van. Zun sjoo hait dan wel “Groots met ’n zachte G”, mar dor klopt niks van. As ur iemes prebeert um zonne zaachte G te verlinke dan is ut Guus Meewis wel. Die prebeert al langere tijd mi un Jiddische G te proate en te zinge. Wanne slappe z .. ! Hai hoeft hillemol niet te verberrege dettie in Mariahout is geborre, want via Omroep Brabant hi zun wangslkijm

mee magge doen aan het DNA-project Oud-Hertogdom Brabant. En doroit is vast komme te ston dè ok hai ne Kelt is net as Theo Nooije en ikke. Zo zin er wel mèr die hunnen zaachte G hard prebere te make. Zoas Frank Lammers, ok zonne Kelt en ne zoon van Peter Lammers, oit Mierle, un nèèf van ons vrouw. Mar ja, die lui dreije mee in die mallemeule van de kommersjie zoas de umroepe.

Want zeg naw irluk: Veengde gallie Umroep Brabant nun Brabantse zender? Ikke nie. Brabantse liedjes magge allein mar in ut programma van Lia de Haas worre gedreid en dan ok nog zondigsaoovus tussen vijf en zes, nun onmuggelijken tijd! Terwijl Lia meepessant ok nog alle moeite der vur duu um dur aige brabantse zo geaffektteerd oit te sprèke degge host nie mèr kant heure dè ut Brabants is.

En dan moete nie gôn zegge dè Brabants gin aige taal is en ut Fries wel. Ut Fries is (zoas ok ut Limburgs) net zoveul en net zo wainig Nederlands as ut Brabants. Dè ut Fries un aige taal is hebbe ze der allein mar van gemakt. Un par van die Friese intellektuele, die un nog grotter minderwaardighaitskompleks hebbe as veul Brabanders, hebbe dor vur gezurrid. Un par van die Friese Bloarkoppe hebbe dè zo wijt wete te kriege! Die hebbe dè op un kunstmatige manier vur mekare gekrigge. Wannen onzin! Mar goewd, ge kant er vanalles van vinge, mar nen echte Fries die proat teminste overal Fries en is doar nog trots op ok. En dè kande van nun Brabander nie alt zegge!

Een tabaksdoos

Henk van Beek

De meningen van de geschiedschrijvers zijn erover verdeeld, door wie en wanneer de tabak voor het eerst naar Europa is gebracht: werd het zaad reeds in 1518 aan Karel V aangeboden? Of was het de Franciscaner André Thevet, die het in 1558 meebracht? Nee, zeggen de meesten, de tabak werd in 1559 voor het eerst naar Europa gebracht door toedoen van Jean Nicot, een ambassadeur van Frans II van Frankrijk in Lissabon. Deze Jean Nicot had van een Hollander in Florida zaad van de tabaksplant gekregen. Hoe het ook zij, de naam Nicot heeft men blijvend vastgelegd in de geslachtsnaam Nicotiana van de plant, en in het in deze plant het sterkst vertegenwoordigde alkaloïde, nicotine.

Nederland maakte voor het kennis met het roken van tabak in de 16e eeuw. Dat het aansloeg is een feit: vele schilderijen, onder andere van Jan Steen tonen tevreden rokers.

Na het overlijden van Gerard Wouters kregen wij uit diens nalatenschap verschillende “museumstukken” aangereikt waaronder vooral enige devotionalia. Daarnaast kregen we ook nog wat andere kleinoden in ons bezit, waaronder een verzilverde tabaksdoos. Voor welke soort tabak hij is gebruikt, kunnen we niet met zekerheid zeggen. Dat kan zowel pruimtabak als pijptabak zijn geweest. Aan de hand van de afbeeldingen op het deksel is hij zo rond 1800 of later te dateren.

Het meest opvallende aan deze doos is de spreuk met afbeeldingen op de deksel. Er zijn een predikant, een soldaat, een advocaat en een boer gegraveerd, met de achtereenvolgende onderschriften:

"Ik bid voor u, ik vecht voor u, ik pleit voor u;

Of gij bid, of vecht, of pleit, ik ben den boer die de centen lijdt.

Een dergelijke spreuk komt men ook op andere voorwerpen tegen, waaronder een Friese boerenkar. Imkers gebruiken - van vroeger uit - een andere variant:

Een predikant bidt voor u, een soldaat vecht voor u, een advocaat pleit voor u, een bij werkt voor u.

De boer is een bezige bij!

Het Slotje

Toon Derks

In 1920 heeft het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant een werk uitgegeven met als titel: "Oorkonden betreffende Rixtel". De oorkonden werden in eerste instantie rond 1895 verzameld door Aug. Sassen en J. Th. de Raadt. Ze zijn van aantekeningen voorzien door Jhr. Mr. A.F.O. van Sasse van Ysselt, waarna bovengenoemd werk kon worden uitgegeven. In dit boekwerk wordt op pagina 149 t/m 153 een opsomming gegeven van de beleningen ten behoeve van "Het Slotje".

Dit slotje lag achter de boerderij "De Rode Leeuw" van de familie Lomans, aan de Bosscheweg.

De fundamenten zijn nog grotendeels intact en zijn aangewezen als beschermd archeologisch monument. Dit kasteeltje stond op een stuk grond, waarvan de beleningen blijkens het leenregister van griffier Strick als volgt waren:

Jan van Garwen Diericxsoene was. Bij coope ghedaen teghen Heeren Diricke den Rover. Hout een goet, gheheiten ten broeke mit synen toebehoirten, in der prochiën van Rixstel ghelegghen, houdende omtrent vier mudzaet lants ende seven buenderen beempts.

Jan van Garwen 24 Martii anno 1449 by doode wylen Jans van Garwen, sijns vaders.

Peter van Garwen 28 September anno 1510 bij doode wylen Jans van Garwen Janssoene, sijns vaders.

Willem van Garwen 30 Augusti anno 1522 by doode wylen Peters van Garwen, sijns vaders (boven) gescreven.

Eeustaes van Garwen 30 Octobris anno 1589 by doode Mr. Willems van Garwen, zijns vaders (boven) gescreven.

(v S.v Y.) In eene Schepenakte van Aarle, Beek en Rixtel van 1594 heet laatstgenoemde van Gerwen: Jonker Eustaes van Gerwen, zoon van wijlen Mr. Guillem van Gerwen. Hij schijnt op voorbedoeld goed het Slotje te hebben gebouwd, want in voorschreven Leenregister komt over dat goed nog het volgende voor:

Mr. Thomas Pauli Zegers, schauthet binnen Rixtel, 15 Martii 1607 midts coop tegen Eustaes van Garwen ende volgende der opdracht ende transport, voir Schepenen van den Bosch den 17en van November des voirledenen jaers 1606, hout ende verhieftet een zeecker omgegraven huys met zynen toebehoirten, schueren, stallingen, landen, boomgaerden, weyden ende hoyembeempt, gelegen te Rixtel omtrent den kercken aldaer, tusschen zyne regenooten gespecificeert in der acte van relief van desen daghe

ende tegenwoirdelijck gespleten uuyten goede van den Broecke, overgescreven op Eustaes van Garwen.

(v S. v Y.) In het meergemelde Leenboek van den Raad en Leenhof van Brabant staan voorts de volgende leenverheffingen betreffende dit goed:

Johan Mr. Thomas Pauli Conincxsone (hij was in 1648 schepen in Aarle-Rixtel, red.) den 17en Octobris 1633. Een omgegraven huys met syne toebehoorten, schuyren, stallingen, landen ende boomgaerden, weyden ende hooybeempt, gelegen te Rixtel omtrent de kercke aldaer tusschen erffnisse des Godtshuys van Bijnderen ter eenre ende metten eenen eynde dérffnisse der kerckegoederen van St. Jan Evangelist binnen 's Hertogenbossche ter andere syden, streckende metten anderen eynde op eenen gemeenen voorwech, t'anderen tyde gespleten uytten goeden ten Broecke.

Item noch de helft van de helft in de corenthiende ende smaelthiende van Aerlebeek, genoempt den Bruheze clampthiende, toebehoort gehadt hebbende int geheel wylen Adriaen Eynhouts ende welcken Bruheze clamp werdt gereputeert voor een derde gedeelte der geheelder coorenthiende des dorps van Arle by Beeck, enz.

Wouter van Cranenbroeck, rentmeester van den Heer van Helmont, heeft op den 11en April 1661 't voors. leen verheven, als by hem in coope verkregen tegens Johan Mr. Thomas Pauli Conincx voors. ende syne kinderen.

Embertus van Cranenbroeck, woonende tot Rixtel, heeft op den 13 November 1670 soo voor hem selven ende als by codicille van synen vader gestelde voocht over syne broeders ende susters 't voors. goet verheeven pro indivisio ende blijft als sterffman te boeck staen den voorn. Embert van Cranenbroeck ter tijt ende wyle hy met syne broeders sal zijn gedeylt, wesende 't voors. goet haer aenge-comen mits doode van de voorn. Wouter van Cranenbroeck, haeren vader.

Op den 11 October 1692 heeft Philips van Delden als procuratie hebbende van Hillegonda van Luytelaer wed. wylen Mr. Aernout van Cranenbroeck, woonende tot Rixtel, als moeder ende voogdesse van Wouterus van Cranenbroeck, haren outsten soone, ten behoeve van denselven Wouter verheven het voors. omgraven huys, enz.

(v S.v Y.) Op 1 October 1697 transporteerden de erfgenamen van Mr. Aernout van Cranenbroeck voor Schepenen van 's Bosch (Reg. nr. 511 f 91) het Slotje aan Thomas Poiters *bij eene akte, luidense als volgt:*

Theodorus Aelberts wegens d'erffgenamen van Arnouth de Cranenbroeck gemechticht tot het naervolgende by authorisatie van d'Edel Mogende Raede van Brabant, breeder blyckende by den verbaele, gehouden voor gemelte Raede ende acte van approbatie ende authorisatie tot het vercopen der naervolgende goederen daer achter gestelt door gemelte raede, gedateerd den 24 Junij 1697 ende uyt crachtte der machtte hem alsoo gegeven ende verleent, het slootje, ofte bovenhuys met den hoff mitsgaders de nederhuyssinge met het aengelach, groot seven loopensse min vier roeden, alsmede de weyde ende hoybeemden daer aengelegen, groot omtrent te samen twee bijnderen, met de opstaende boomen, houtgewasschen, ende het omloopende water ende grafte ofte soo groot ende cleyn gestaen ofte gelegen tot Rixttel, d'een syde de goederen, toekomende de kercke van St. Jan tot 's Bossche, de andere syde juffrouwen Lus, d'een eynde Goossen Jan Hendrix, d'ander eynde de gemeyne straet, sijnde het voors, goet, leenroerich aen den gemelte Raede ende Loonhove van Brabant, gecomen uyt de erffnisse van den voors. Arnouth van Cranenbroeck, gelijk men verclaerde, heeft hy mits desen wettlijck ende erffelijck opgedragen ende overgegeven Johannes Porters tot behoef van sieur Thomas Portters, synen vader, samen met alle de privilegiën ende rechten daertoe gehoorende ende enz.

Datum den eersten October sestienhondert seven ende negentich.

(v S.v Y.) Genoemde Thomas Portters (of Poirters) was toen oud-schepen van en koopman te Aarle-Rixtel. Behalve zijnen genoemden zoon Johannes, die ook eens schepen van Aarle-Rixtel was, had hij ook nog een zoon Hendricus, die in 1716 koopman te Amsterdam was en in 1719 te Dusseldorp woonde, alsmede een zoon Pieter, die in 1718 te Aarle-Rixtel woonachtig was.

Zoon Hendricus was getrouwd met Johanna Judith Spee; ze hadden drie kinderen: Anna, Geertruyda en Wilhelm Porters. Over de familie Porters of Poirters zie men verder: Sassen, de Protocollen der Helmonsche Notarissen.

De vrouw van Thomas Portters (of Poirters) was Anna Maria van Elten, die in 1716 als zijne weduwe optrad. Zij hertrouwde daarna met Gerardus Cornelius Donckers, drossaard der vrije heerlijkheid Gemert, aan wien zij bij akte van huwelijksvoorwaarden het Slotje vermaakte. Na haren dood verbond deze 8 Maart 1729 ten overstaan van Schepenen van Aarle-Rixtel dat huis met toebehooren voor schuld ten behoeven van Hendrick van Ham, president-schepen van Gemert.

Wat er verder met het Slotje geschied is, wordt niet vermeld. In 1732 komt in het register van verpondingen van Aarle-Rixtel als grondeigenares aldaar voor Maria Angelina Donckers, de dochter van Melchior en Margaretha van Zutphen en douarière van mr. Victor van Beughem. Onwaarschijnlijk is het daarom niet, dat zij het Slotje van Gerardus Cornelis Donckers erfde.

Hanewinkel schrijft in zijn *Beschrijving* in 1803:

“Het Slotje is sedert voorlang vernietigd.

Eenige fundamente[n] zijn er tot nu toe nog van overgebleven; zij heetten nog steeds “het Slotje””.

De dubbele V

Louis Barten

De geweldige versnippering van de landbouwgronden in Nederland vormde in de 19^e eeuw de belangrijkste reden om na te gaan of en zo ja hoe, men daar verbetering in kon brengen. Men kwam op de idee van de ruilverkaveling.

De eerste vraag is: hoe kwam het dat een eigenaar overal stukjes grond had liggen. De zogenaamde erfdeling was de belangrijkste oorzaak. Men ging uit van de waarde van de percelen en niet van de grootte van zo'n perceel. Dus elke erfgenaam kreeg een gelijk deel, goed en slecht, nat en droog of hoog en laag land. Dit systeem is gedurende vele generaties gehanteerd en leidde tot een ingewikkelde situatie.

Een andere oorzaak van de versnippering wordt gevonden in de verdeling van de zogenaamde gemene gronden. De hertogen van Brabant gaven de grond in gemeenschappelijk bezit aan de inwoners van een bepaald gebied. Zo kregen Aarle, Rixtel en Beek in 1304 grond voor gemeenschappelijk gebruik ter beschikking. Daaruit ontstonden allerlei gemeenschapsregels en gebruiken die de basis vormen van het ontstaan van de gemeente als bestuurlijke eenheid. In onze contreien, de zandgronden, was veel woeste grond, grond die nog niet was gecultiveerd zoals heide, broekgronden, venen en bossen.

In de 18^e eeuw ontstond de gedachte dat de landbouw voordeel zou kunnen hebben bij het verdelen van die gemene gronden. Aanvankelijk werd er formeel wel verdeeld, maar in feite veranderde er weinig of niets. Er was nogal wat verzet en het bleef vaak een administratieve wijziging. Er werd van bestuurlijke zijde behoorlijk veel aandrang uitgeoefend en dat leidde tot een vorm van verzet die mede oorzaak werd van de versnippering van de landbouwgrond. Soms koos men er voor, als vorm van verzet, vanuit een in de buurt gelegen kerktoeren of ander hoog punt de kavelgrenzen vast te

stellen. Deze torenverdeling leidde tot een groot aantal zeer smalle, taps toelopende kavels. De kadasterkaart van Aarle-Rixtel uit 1832 laat het resultaat van die verdeling goed zien.

De situatie van versnippering was niet alleen nadelig voor de boeren in de negentiende eeuw, er waren ook voordelen. Zo was het een voordeel dat het risico van schade door hagel, droogte en overstroming enigszins gespreid werd. Verschillen in de groeiomstandigheden werden door versnippering over de verschillende eigenaars verspreid. Versnipperd bezit had ook als voordeel dat men verschillende soorten grond bezat, zodat verschillende teelten mogelijk waren.

Naast landbouwkundige waren er ook economische voordelen. Kleine percelen waren gemakkelijker te verkopen en men kon zich een klein eigen domein verwerven door perceel na perceel aan te kopen. Er was nog nagenoeg niets gemechaniseerd en dan was het plezieriger om op meerdere kleine percelen te werken, dan wanneer men één groot perceel handmatig moest bewerken.

De bodemversnippering had echter ook nadelen. Veel land ging verloren aan wegen en scheidingsvoren, percelen lagen ingesloten, men was vaak gedwongen over het land van een ander op zijn eigen perceel te komen. De eigenaar moest vele kilometers maken voordat hij al die perceeltjes had bewerkt. De nadelen van de versnippering gingen steeds zwaarder wegen en dat leidde steeds vaker tot onvrede.

De landbouwwetenschap ontwikkelde zich in snel tempo en de sector kon niet alle innovaties toepassen doordat de cultuurtechnische omstandigheden dit eenvoudigweg niet toelieten. Vanaf het midden van de negentiende eeuw werd men zich hiervan bewust en tegen het einde van de negentiende eeuw raakte ook de overheid betrokken bij de problematiek in het landelijk gebied. De Staatscommissie voor de Bevloeiingen diende in 1888 bij de regering een nota in omtrent samenvoeging en verdeling van eigendommen.

In 1899 bood de Vereniging voor Kadaster en Landmeetkunde de directeur-generaal van de Landbouw een rapport aan over ruilverkaveling. Deze heer had al eerder gevraagd ruilverkaveling in studie te nemen.

In het rapport stond dat het ontbreken van een dergelijke regeling in Nederland werd betreurd en dat men als reden zag: bekrompen en zelfzuchtig inzicht. Er kwamen commissies en studiegroepen en in 1902 werd een enquête uitgevoerd om te onderzoeken welke gronden in Nederland in aanmerking zouden komen voor ruilverkaveling.

Het Nederlands Landbouwcomité kwam in 1908 met het *Rapport omtrent Ruilverkaveling*. In 1910 werd dit verslag met een *Ontwerp van Ruilverkavelingswet*, aan de regering aangeboden. De Heidemij werd ingeschakeld om het begrip en de voordelen onder de agrarische bevolking bekend te maken. Vanaf dat moment was de Heidemij zeer actief betrokken bij ruilverkaveling.

In 1920 werd de Hoofdafdeling Ruilverkaveling door de Heidemij opgericht. Deze afdeling had twee doelen. In de eerste plaats werd er propaganda gevoerd onder boeren om ze bekend te maken met ruilverkaveling en ze wellicht over te halen tot een vrijwillige ruilverkaveling. Het tweede doel was de totstandkoming van een wettelijke regeling te bevorderen. Beide doelen werden bereikt. In 1916 vond de eerste ruilverkaveling plaats onder leiding van de Heidemij, de ruilverkaveling op Ameland met het bescheiden oppervlak van 170 hectare.

Tegenstanders van een ruilverkavelingwet waren van mening dat het hier om een bijzondere vorm van onteigening ging. Het zou immers kunnen gebeuren dat het land tegen de wil van een boer hem toch ontnomen werd. Voorstanders daarentegen wezen er op dat de boer weer land terug zou krijgen en dat dit een fundamenteel verschil was met onteigening.

Er waren er ook die waarschuwden voor een al te optimistische kijk op ruilverkaveling. Zo wees een kamerlid, de Brabander Van Sasse van Ysselt op de problemen tussen verschillende betrokkenen, die bij het ruilen zouden kunnen ontstaan. Ook zouden de kosten van een ruilverkaveling volgens hem zeer hoog zijn.

Toch werd in 1924 de wet, zij het met enige amendementen, aangenomen. De doelstelling van deze ruilverkavelingwet was puur agrarisch. Er werd een lijst van rechthebbenden samengesteld en de waarde van de ingebrachte percelen werd geschat. De reden hiervoor was dat bij ruilverkaveling niet de ingebrachte oppervlakte land per belanghebbende, maar de waarde hiervan als basis voor de ruil werd gebruikt. Hiertoe werd de waarde van alle percelen twee keer geschat: één keer vóór de ingreep en één keer daarna. Bij deze schatting lette men onder andere op de perceelsvorm, vruchtbaarheid en ontsluiting. Tegelijkertijd werden het plan van wegen en waterlopen en het plan van toedeling gemaakt. Deze twee hadden betrekking op de nieuwe situatie.

Na de uitvoering van het plan werd de akte van ruilverkaveling opgemaakt en was de voltooiing van de ingreep een feit. De kosten van de ruilverkaveling werden door het rijk voorgeschooten en dienden binnen tien jaar te worden terugbetaald.

Er was onder de wet van 1924 nog geen sprake van subsidie. De kosten per belanghebbende, ook wel de ruilverkavelingsrente genaamd, werden berekend aan de hand van het voordeel dat men bij een ruilverkaveling had. Hiertoe werden de waarden van de eerste en de tweede schatting met elkaar verrekend. Dit werd uiteindelijk vastgelegd in de lijst geldelijke regelingen. De wet bood de mogelijkheid dat de belanghebbenden in sommige gevallen konden reclameren tegen plannen of berekende waarden.

De reden om voorgaand verhaal te schrijven ligt in een ongedateerd krantenknipsel dat mij bij toeval onder ogen kwam. Ik heb het artikel hieronder onverkort en ongewijzigd weergegeven.

Strijd te Aarle-Rixtel opnieuw ontbrand

Overwinning met een luchtje.

BOEREN GRIJPEN NAAR DE “DUBBELE V”

Het ruilverkavelingsincident in het Laar onder de gemeente Aarle-Rixtel is een nieuwe phase ingegaan: de strijd tusschen de uitvoerders van de verkavelingwerkzaamheden en de boeren is opnieuw in alle hevigheid opgelaaid. Gisteren is er weer slag geleverd en het waren weer de boeren, die de overwinning behaalden. Edoch, het was een overwinning, waaraan een luchtje zat

Overigens is het lang niet uitgesloten, dat deze hernieuwde zege der boeren uiteindelijk een Pyrrhus – overwinning zal blijken te zijn.

Gisteren hebben we een beschouwing gewijd aan deze ruilverkavelingskwestie, welke de gemoederen van vele boeren in Aarle-Rixtel, Lieshout en Beek en Donk bezig houdt.

Ruim een week geleden deed zich het incident voor, waarbij de arbeiders door een landbouwer-te-paard verdreven werden, nadat zij den vorigen dag met eindeloos geduld waar Sisyphus-werk hadden verricht, doordat de waterlossing welke zij groeven, door de boeren met onverdroten ijver weer achter hen werd dicht geworpen.

De werkzaamheden kwamen daarop stil te liggen. Doch dit uitstel kon geen afstel beteekenen. Gisterenmorgen zouden ze worden hervat onder leiding van de Heidemij. Maar de boeren hadden zich geprepareerd en hun maatregelen getroffen om het verwachte offensief der ruilverkavelingcommissie op slag met een tegen offensief te beantwoorden. Conform de grondbeginselen van den totalen oorlog greep hun aanvoerder naar nieuw geheim wapen, dat

de algemene bewondering van de slimme “landjonkers” van het Groene Woud – een buurtschap van het Laar – mocht, wegdragen. In alle stilte waren proefnemingen met het nieuwe wapen genomen, proefnemingen, welke een zeer bevredigend verloop hadden.

Hotsend en hortend reed het geheime wapen uit; het was de Dubble V prozaïsch gezegd: de gierkar. Waaraan de Duitschers zich in den jongsten oorlog niet dorsten te wagen, geschiedde thans in het Laar: de gasoorlog ontbrandde, radicaal en alles doordringend. Een ware stortvloed van gier en wat daar zoal bijhoort daalde neer over het Groene Woud, dit idyllisch oord voor langen tijd schandvlekkend.

Hoe het precies in zijn wek gegaan is verhaalt de historie niet, maar een feit is het, dat toen gisteren een mijnheer van de ruilverkavelingcommissie met enige manschappen aanrukte om een nieuwe offensief in te zetten, de Dubbele V op deze man gericht werd en dat de getroffene als een onwelriekend mensch de beenen nam. In deplorabelen staat verscheen hij op het gemeentehuis te Aarle-Rixtel om zijn beklag te maken en politioneelen bijstand te vragen.

Er werd krijgsraad gehouden, waarna de man in gezelschap van twee maréchaussés per auto naar Den Bosch vertrok, vermoedelijk om daar met hogere instanties overleg te plegen.

Tot zover het verhaal dat ons uit Aarle-Rixtel gewerd.

Al met al is het conflict, thans wel in een uiterst scherp stadium gekomen. Dat deze toestand niet gehandhaafd kan worden is duidelijk.

Het ligt in de lijn der rede, dat hier anders weldra stukken gaan vallen, welke alleen maar nadeelig zullen zijn voor de zich stug verzettende landbouwers.

De Rixtelse watermolens

Henk van Beek

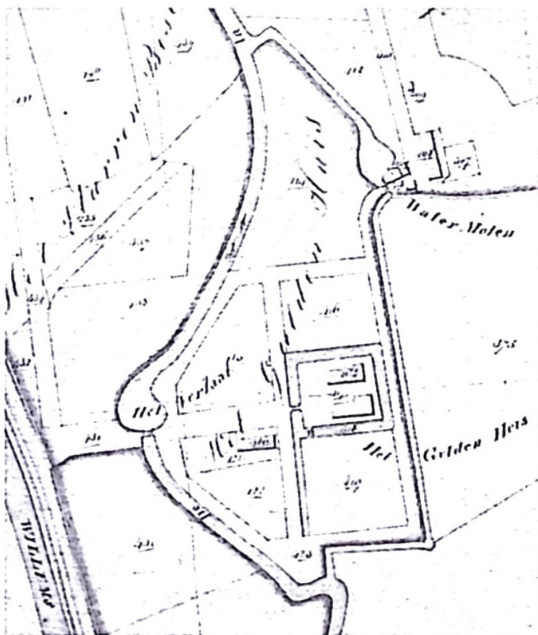
Aarle-Rixtel was vroeger een echt molendorp. Naast verschillende belt- en standerdmolens stonden er ook drie watermolens, namelijk een op Scheepstal en twee bij het Gulden Huis te Rixtel.

Dat Rixtel op een gegeven moment inderdaad twee watermolens bezat is onder meer te lezen in het boek "Oorkonden van Rixtel" (waaruit ook elders in dit blad word geciteerd):

"Tot dien den watercorenmolen, aldaer gelegen in het innecomen van den Groote Dreve, lijdende naar den voors. Huyze. Mede den waterolienmolen, gelegen ter syden van den voors.huyse, beyde drayende op de riviere D' Aa."

Een van deze Rixtelse watermolens heeft aantoonbaar al voor 1314 bestaan. Hij mocht alleen in de winter malen, tussen oktober en half

maart. Hij was zo gebouwd, dat hij bij gebrek aan water en in de zomer aangedreven kon worden met een paard. De molen werd in 1803 geroemd door Stephanus Hanewinkel*), dominee en auteur van "Reize door de Majorij van 's-Hertogen-bosch", de eerste "toeris-tische gids" van Oost Brabant, waarin hij bezienswaar-digheden en de eigenaardigheden van de Meierijdorpen

beschreef. Hanewinkel stak de loftrumpet over de kwaliteit van de olie uit Rixtel. Nergens in de Meierij van 's-Herto-genbosch werd er meer en betere olie uit (lijn)zaad geperst dan hier.

Zoals zo veel molens op de Aa veroorzaakte ook de molen van Rixtel wateroverlast voor de omgeving. Bij metingen in 1545 bleek de bodem van de molensluizen te hoog te liggen. Als gevolg daarvan verzandde de Aa boven en beneden de molen, wat de doorstroming natuurlijk ernstig belemmerde. In 1672-1673 werd de watermolen bij de Franse inval door oorlogsgeweld zwaar beschadigd. Blijkbaar is hij op een andere plaats herbouwd, want in de bronnen is daarna sprake van “de plaats waar de oude watermolen heeft gestaan”.

Eeuwenlang was de molen in handen van de eigenaren van de heerlijkheid Rixtel. In 1827 kocht de familie Bots de molen. De weduwe Albert Bots was in 1857 eigenaar en J. Verstappen de molenaar.

Ondanks regelingen zoals die van 1545, bleven de watermolens hinderlijk voor de afwatering in de rivier de Aa. Gezien de regelmatige overlast bovenstrooms kocht de gemeente Helmond (!) om die reden de molen in 1883 om hem te slopen..... Wat ons rest aan herinnering is een straatnaambordje van de gelijknamige buurtschap de Oliemolen.

*) Stephanus Hanewinkel was eind 18e eeuw predikant van Aarle-Rixtel, Beek en Bakel en woonde destijds op Huize Zonnety, aan de Kerkstraat.

Bron: BHIC

Grafzerken in de Sint Jan

Henk van Beek

Onlangs is er een naslagwerk (vier banden in een cassette) uitgegeven over de grafzerken in de Sint Jan van Den Bosch. Via een speciale website kan men allerlei bijzonderheden raadplegen van de in het boek beschreven zerken. Zie hiervoor: www.grafzerkensintjan.nl.

Omdat niet iedereen over deze digitale mogelijkheid beschikt, heb ik een stuk digitale informatie bewerkt en hieronder weergegeven.

In het boek (en dus ook op de site) zijn ook enkele grafzerken van overledenen opgenomen die een relatie hebben gehad met ons dorp. Om u ter wille te zijn volgt hieronder een bewerkte samenvatting van de omschrijving van een van deze graven

Zo is er de grafzerk beschreven van Adriaan van Eijndhouts en Angela Sampson, zijn vrouw.

Adriaen van Eyndhouts is in 1499 of 1500 geboren als zoon van Arnt van Eyndhouts en diens tweede vrouw Sophia van Bruheze. Zijn vader was een zoon van Jan van Eyndhouts en Elisabeth van Gerwen, zijn moeder, een dochter van Dirck van Bruheze en Margaretha Jan Henricx Becker. De familie Van Eyndhouts is afkomstig uit Aarle, waar Arnt in 1496 het leengoed Ter Smissen verwierf. Eind vijftiende eeuw ging de familie zich meer op 's-Hertogenbosch richten: Arnt kocht op 29 april 1480 het poorterschap van die stad. Zijn zoon Adriaen volgde zijn ouders op als heer van Ter Smissen. Hij werd in 1529/30 vermeld als schout van Rixtel, trad in 1535 op als zaakwaarnemer voor het klooster Binderen bij Helmond, maar was toch vooral in Den Bosch actief. In 1528 werd hij gezworen broeder van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap, waarvan hij in 1536 en 1537 proost was. In 1529 vervulde hij voor het eerste van in totaal acht zittingsjaren het

L. v. d. W. d. f.

schepenambt, in 1549 en 1550 was hij rentmeester van de stad. Daarnaast was hij in 1537 een van de provisoren van de Baar der Gelovige Zielen in de Sint-Jan. In de belastinglijsten van het midden van de zestiende eeuw behoort hij tot de 3% hoogst aangeslagenen. Adriaen was getrouwd met Engelken of Angela, in 1506 of 1507 geboren als dochter van Joris Sampson en Engelken Peters Colen, die elders in de Sint-Jan begraven zijn

Het echtpaar is in de Sint-Jan begraven voor het Bacxkoor. Adriaen en Engelken hadden minstens acht kinderen, van wie er vijf gingen studeren in Leuven of Keulen. Vier van hen volgden een religieuze roeping: Peter werd jezuïet en docent aan diverse Duitse universiteiten, Joost en Arnt traden in bij de augustijnen van Sint-Geertrui in Leuven. Zoon Jan liet zich in 1560 inschrijven aan de Leuvense universiteit.

Het echtpaar Sampson, de ouders van Angela, liet in 1518 door de populaire Amsterdamse schilder Jacob Cornelisz van Oostsanen het drieluik maken waarvan- zoals bekend- een kopie is te vinden in de Kapel aan de Bosscheweg. Via de familie Van Eyndhouts is het schilderij op Huize Ter Smissen te Aarle terechtgekomen en zo in handen gekomen van de R.K. parochie van Aarle-Rixtel. Dit is waarschijnlijk gebeurd rond 1629 toen Den Bosch door de Staatse troepen werd belegd. Het triptiek heeft als onderwerp Maria met kind, waarop zij zelf als schenkers zijn afgebeeld, samen met hun kinderen: Joris wordt vergezeld door een overleden zoon (later bijgeschilderd), Engel door drie overleden dochters en drie nog levende dochters. Op het middenpaneel zien we naast het Jezuskindje waarschijnlijk hun eerstgeboren zoontje. De triptiek is waarschijnlijk bedoeld als een smeekbede aan de heilige Anna om een rijk nageslacht. Enige jaren later, rond 1521, werd een zoon Jan geboren, die op jonge leeftijd is gestorven. De oudste dochter Christina werd koorzuster in het Bossche

Geertruiklooster en overleed in 1573/4. Dochter Engel, geboren rond 1507, trouwde met schepen Adriaen van Eyndhouts, stierf in 1573 en ligt met haar man elders in de Sint-Jan begraven (zie zerk 354).

Dochter Anna ten slotte is rond 1517 geboren, huwde met Willem Willems van Boshuysen en werd na haar dood op 4 juli 1554 – op de zerk zelf staat 1544 – bij haar ouders begraven.

Of het triptiek destijds bij het graf in de Sint-Jan heeft gehangen of dat het in de familiekring werd bewaard is onbekend.

Het huis met de gevelsteen 'IVDBoogaard 1861'

Louis Barten

Het huis van Weltens Bazar ligt op de hoek van het Molenpad en de Dorpsstraat en trekt nog steeds vele, vooral buitendorpse kijkers. De kijkers zullen veelal niet komen voor het huis, maar voor de vele denkbare en ondenkbare, bruikbare en onbruikbare spullen die nog steeds in de etalages zijn opgesteld

Uit een procesverbaal uit 1833 van een brand in de Dorpsstraat weten we dat het strooien dak van de woning van smid Jan van den Bogaard in volle brand stond en dat de brand oversloeg op het huis van Neervens aan de andere kant van de straat. Het huis van Neervens is het pand tegenover het bedoelde huis, op de hoek van de Dorpsstraat en de Heindertweg. Het huis van Van den Bogaard lag vlak bij het Kerkenhuis, de schuurkerk. Jan van den Bogaard heeft zijn huis ongetwijfeld hersteld, want hij oefende er zijn bedrijf in uit, hij was de dorpssmid.

In het huis van Neervens was het zilver van het O.L.Vrouwe gilde opgeslagen en dat verbrande nagenoeg allemaal. Alleen twee schilden en de kop van de koningsvogel bleef gespaard. Jan van den Boogaard liet de kop op een nieuwe vogel zetten tegelijk met de volgende tekst:

*Mijn kop alleen is nog zoals men dien liet maken
In dertien honderd, toen 't lievvrouwen Gild ontstond:
'k Zag pest en kruid en vuur alom vernieling braken
En ging ook voor drie jaar schier in de vlam ten gronde;
Dan nu, als Phoenix fier, door kunst uit't vuur herboren
Verbeeld ik 't oud Sieraad der vaderen deugd en eer,
En mogh ondergang, in tijd mij zijn beschoren
Behoud dan 't Broederschap, almagtig Opperheer
1836*

Wanneer Van den Bogaard de koningsvogel liet maken en daarnaast nog een schild schonk en de kosten van de gildemis op zich nam, was hij niet onbemiddeld en zal hij dus ook wel zijn huis hebben hersteld. Op een gevelsteen staat IVDBoogaard 1861. Dat kan verwijzen naar dezelfde man die toen 68 jaar oud was, maar ook naar zijn zoon Jan die toen 30 jaar en net als zijn vader smid was, of naar zoon Jan Baptist die toen 28 jaar was.

Hoe dan ook, er is vermoedelijk sprake van een aanpassing van het huis in 1861 en het is dan ook logisch dat dit pand gebaseerd is op een woning van voor 1833 en in elk geval in de huidige vorm grotendeels dateert uit 1861, dus bijna 150 jaar geleden. Een huis dus dat de monumentenstatus verdient, doch nog steeds niet als zodanig is erkend.

Bijzonderheden van Helmond en Rikstel, naar Postels archieven, deel 2

Jan Dekkers

III. Bijzonderheden van het pastoraal register

Daar wij eerder (in deel 1) het Registrum pastoratus Helmundani aanhaalden en in dit Latijnse folio/register, door den pastoor Petrus Willemaerts in 1645 begonnen uit toen nog veel aanwezige oorkonden van oudere dagen, tal van bijzonderheden over de kerk van Helmond en Rikstel enz. aangetekend zijn, zullen wij onze lezers een en ander mededeelen.

Kerk

De St. Lambertusparochie was niet alleen eene filiaalkerk van Rikstel, maar ook eene quarta capella (gelijk Willemaers zegt: *ut videre est in omnibus antiquis litteris*) naar den inhoud van alle oude oorkonden. De parochiekerk en pastorij stonden vroeger in de Hage (in Dumo) doch de kerk werd tot eene kapel gehouden toen met ten jare 1455 een nieuwe kerk in de stad bouwde, die 2 september van dat jaar ingezegend werd. Het koor dezer kapel werd aan het vrouwenklooster (monasterio Regularissarum) op De Hage afgestaan; tijdens Willemaers was dit klooster reeds vergaan. Op de bede van Helmond's heer Jan van Cortenbach, stond de prinsbisschop van Luik, Lodewijk van Bourbon, 14 september 1462 toe, dat de kerk op De Hage afgestaan worde aan de Augustinessen, die ten getale van 25 dit klooster bewoonden en uit het klooster van De Weiden (de Pascuis) nabij Venlo gesproten waren.

Deze reguliere kanonikessen van den H. Augustinus ontvingen de kapel op die voorwaarden dat zij slechts den toereikenden grond voor zes of zeven hoornbeesten mochten bezitten, dat zij den pastoor jaarlijks een Beierschen gulden als huldebewijs zouden betalen en eindelijk, dat zij den tuin met geen bouw- of weiland kunnen vergrooten zonder

Kapel Mariaweide in Venlo

toestemming van den pastoor, die er anders het tiendrecht bezat. De parochiekerk, die vroeger den tweede zondag van augustus het weidingsfeest vierde werd in 1579 door graaf van Holbach in brand gestoken; weer opgebouwd, werd zij met de pastorij in 1648 door de Protestanten genaast.

Stemrecht

De pastoors van Helmond hebben stemrecht in de keuze van twee kerkmeesters en rectors van de H. Geesttafel, de tweede stem heeft de tijdelijke heer en de derde de in dienst zijnde magistraat. Er zijn twee kerkmeesters en drie rectoren, die hunnen eed van getrouwheid in handen de pretors (een soort burgemeester, provoost) van Helmond afleggen. Het jaarlijkse verslag moet gedaan worden in tegenwoordigheid van den pastoor en den magistraat.

De pastoors van Helmond en van Deurne hebben het begevingrecht eener beurs van jaarlijks 30 gulden ten voordele eens students van Helmond of van den omtrek, die zich op latijnse studiën toelegt. De pastoor van Helmond, zijn oudste kerkmeester en de naaste bloedverwant des stichters Jan Pego hebben het begevingrecht eener tweede beurs ook van 30 gulden ten bate van eens jongeling, die aan de Hoogeschool te Leuven de wijsbegeerte bestudeerde.

Kerkgebruiken

Wegens de veelvuldige giften, deels van land, deels van geld, betaamt het dat de pastoor den volgenden last drage: elken dag mis lezen op het hoogaltaar en zingen op Zon- en feestdagen in persoon of door een anderen priester.

Den dienst (officium divinum) zingen met Assche-Woensdag, Goeden Vrijdag, Zaterdag voor Paschen, met de kruisdagen, St. Marcus en in de virgilie voor Pinksteren. Alle zon- en feestdagen preken.

De metten in de kerk zingen den nacht voor Kerstmis met de eerste mis tijdens het hanegekraai, de tweede in den dageraad en de derde op het gewone uur; onder het *Te Deum* moeten alle klokken luiden.

De donkere metten gedurende de drie laatste dagen voor Paschen. Nog de metten zingen op Paaschdag, Pinksteren, Sakramentsdag, HH. Joannes den Dooper, Lambertus, Catharina maagd en Nicolaus bisschop; de Mariafeesten te weten Lichtmis, Bezoeking,

Hemelopneming, Ontvangen en Geboorte. Op de dagen, dat de metten gezongen worden, assisteren de diaken en subdiaken in de mis. Eindelijk op alle zon- en feestdagen de Vespers zingen met uitstelling van het H. Sakrament.

Het *Cathedraticum* bedroeg jaarlijks voor Helmond 19½ stuiver; het obsonium 11 stuivers en een ½ blank. Het Cathedraticum werd door de priesters als eene belasting aan den bisschop betaald; het obsonium gaf aan den bisschop het recht op de gastvrijheid tijdens de kerk-visitatie en op de reiskosten.

Statiën meestal Stationes

Op de statiedagen kwam er veel volk; sommigen processie-gewijs.

Op die dagen kwamen de Minderbroeders van Weert preken, te weten Zondag van den Advent, met het Driekoningsfeest, den tweede Zondag in de Vasten, met Witten-Donderdag, Goeden Vrijdag, de Kruisdagen en Kerkwijdingsfeesten. De Preekheeren van 's Hertogenbosch beklommen op de statiedagen het preekgestoelte met Allerzielen, Septuagesima-Zondag en Zondags voor de Kruisdagen.

Processies

Dinsdag na Pinksteren was er eene processie met het H. Sakrament. Van Paschen tot Drievuldigheidszondag trok men langs het kerkhof, diezelfde weg werd gevolgd met St.Lambertus, Allerheiligen, Kerstmis en met alle Lieve Vrouwdagen.

Met den feestdag der H. Maria Magdalena ging men naar het gasthuis (ad domum hospitem) waar tevens gepreekt werd.

Met de kruisdagen (de drie voor Hemelvaart van Christus) trok men den eersten dag naar De Hage, den 2^e dag naar Binderen en den 3^e dag naar Het Hoogeind waar gepreekt werd. Op den feestdag van den H.Joannes den Dooper ging men met het H. Sakrament langs de straat Meistraetken en terug langs de poort van Het Hoogeind. Met de feestdag der H. Apostelen Petrus en Paulus geschiedde de processie

zonder het H. Sakrament naar het kapelletje van den H. Petrus in de Binderse straat. De voornaamste processie geschiedde naar het kasteel voor wiens poort een altaar opgeslagen was, waar men het H. Sakrament plaatste en eenigen tijd bad, doch daar sommige lieden de nabij gelegen herbergen binnentraden, werd orde op den terugtocht niet altijd evengoed onderhouden.

Inkomsten voor den pastoor

Opbrengst eener weide van 1 bunder bij den houten molen.

Opbrengst eener weide van 3 bunder bij den weg van 't kasteel. Met St. Remigiu 3 vat garst.

Voor den Lauden met Sakramentsdag 18 stuiver; gesticht door de weduwe van Hub. Timmermans.

Uit Rikstel 2 proevebrooden, elk van 13 pond; uit goederen van juffer Slauwen, later uit die van Jonker Gerard van Eyck. Jonker Eustachius van Gerwen heeft ze ook betaald.

Voor het Zondagsgebed van elken persoon 1 vat rog; deze namen moesten onmiddellijk na de preek afgelezen worden om aan de gebeden der gelovigen deelachtig te worden.

Voor het werpen van wijwater na elk lof en het bidden van een De Profondus 20 stuiver. Dit was 15 december 1577 gefondeerd door Franciscus van Rutten, pater des klooster Sion te Lier.

De beemd op het Hoogeind achter het kasteel verpachtte de pastoor in 1634 voor 48 gulden. Een beemd bij den handmolen werd 30 april 1647 door den pastoor verpacht aan jonker Everard van Eyck voor 15 gulden en van weerszijde tot "lycop" een pot wijn. De staten hebben ook dezen beemd als pastoreel goed aangeslagen en in 1649 verhuurd. De groote en kleine tienden tusschen de Rikstelsche en de "Scariaansche" brug, zoowel te Helmond als te Rikstel, en alles tusschen de derde of de houten brug. De pastoor had nog een stuk tiende op den weg naar Mierlo, maar het grootste deel der tiend trok de abdij van Floreffe.

Tienden

In 1620 werd door den pastoor de tiend in De Hage, Veetsche akkers, enz. uitgenomen die van het park, aan Helmond's heer toebehorende, verpacht voor 1 mud garst en 2 potten wijn als lycop.

Pastoor P. Willemaers verpachte 5 Februari 1646 de tienden voor 120 patakons = 300 gulden, 20 vat garst en 4 vat boekweit.

In 1653 was de tiend verpacht door Peterson, rentmeester van de Staten, voor 595 gulden en 30 slagen. In 1662 bedroeg de opbrengst 1035 gulden. In 1725 kwamen de tienden aan Postel op voorwaarde, dat de abdij jaarlijks 540 gulden tot onderhoud van Helmond's dominee zou bijdragen. In 1783 gaven o.a. de tienden 4072 gulden, en 3612 gulden in 1794, doch zij werden in 1795 "met veel afslag om plundering en requisitie" slecht betaald. Tot 1802 vinden wij de tiendrekening geboekt.

De tiendverponding ten laste van den pachter, beliep jaarlijksch tot

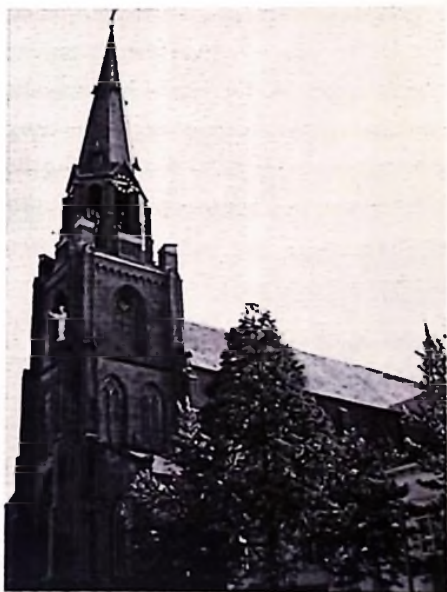
1770 ruim 358, later 280 en sedert 1771 slechts 95 gulden en moest 31 december aan den provisor van Postel of zijnen zaakgelastigde betaald worden, die dan dat geld naar 's Hertogenbosch zond. Tot 1795 is de

voldoening aangetekend en in 1796 eischte men een dubbele verponding.

IV. Kerkelijke beneficiën te Helmond

Ten allen tijde en onder elken vorm, kenmerkte zich het hart van den vromen Christen door offerwilligheid. Dit gebeurde vooral wanneer de mensch met weldaden naar ziel en lichaam begunstigd werd, hoe gaarne hij betaalde dan den tol van wedervergelding! Hoe gaarne bracht hij wederzijdsche weldaden ten offer! Had men door de voorspraak van deze of genen Heilige eene gunst erlangd, was men van een ongeneeslijke ziekte hersteld of van een dreigend gevaar bevrijd; uit dankbaarheid werd men bewogen voor die weldaad enig goed werk te verrichten. Dezen nu brachten op het altaar, waar hun beweldadigende Heilige vooral vereerd werd, naar vermogen een penning ten offer; genen stonden een stuk land of het vruchtgebruik af voor korteren of langeren tijd, ten einde alle dagen of eenige keeren in de week, de mis aan dat altaar te laten lezen.

Anderen getroostten zich de offers en geschenken om eens het uur des vertreks naar de eeuwigheid met zuiveren gemoede te horen slaan. Deze en andere omstandigheden hebben voorzeker niet weinig bijgedragen aan de stichting der volgende beneficiën in de St.Lambertusparochie te Helmond.

Sint Lambertuskerk te Helmond

a. Getal der beneficiën

Naar de oorkonden der abdij van Postel-Molle en andere aantekeningen telt men in de St.Lambertuskerk te Helmond dertien beneficiën. Deze waren allen in de parochiekerk gevestigd.

1. Op het altaar van den H. Geest

2. “ “ “ “ “ Verlosser, ook genoemd het altaar van den
Zoeten Naam

3. “ “ “ “ “ H. Sakrament

4. “ “ “ “ “ H. Kruis

5. “ “ “ “ “ Onzen Lieve Vrouw

6. “ “ “ “ “ “ “ “ - Opdracht

7. “ “ “ “ “ de Zeven Weeën van Maria

8. “ “ “ “ “ den H. Moeder Anna

9. “ “ “ “ “ H. Joannes den Dooper

10. Op de altaren der H.H. Apostelen Petrus en Paulus

11. Op het altaar van de H. Katharina

12. “ “ “ “ “ den H. Leonardus

13. “ “ “ “ “ H. Nicolaus

14. Het officie aan het altaar van den H. Antonius en

15. Het gremium

In de kerk van het aangrenzend Rikstel, waarmede die van Helmond vroeger verenigd was bestond nog eene beneficie op

16. het altaar der H. Drievuldigheid

Men merke op dat eenige goederen en inkomsten aan het altaar van den H. Antonius in de parochiekerk verbonden waren, doch dit was volgens den pastoor Willemaers eerder eene bediening dan een kerkelijke beneficie door de bevoegde macht gevestigd. De zorg hiervoor behoorde de kerkmeesters.

b. Stichting der beneficiën

De meeste stichtingsbrieven dezer beneficiën zijn door tijdsrampen zoek geraakt, verbrand, vervreemd of op andere wijze verdwenen. De

talrijke oorlogen en strooptochten die de stad Helmond met haar vesten vernielden; de verschillende invallen en plunderingen waaraan de abdij van Postel bloot stond, hebben voorzeker niet weinig meegewerkt aan de verdwijning van die oorkonden. Wat ging er niet om in Helmond's pastorij als booswichten er hun goddeloze handen aan de geestelijke herders sloegen, hen op de vlucht dreven of ten kerker doemden! De pastorij werd doorzocht, handschriften doorsnuffeld en wat hun dienstig scheen ingepalmd of anders moedwillig vernield. Met zekerheid kan men bepalen dat voornoemde beneficiën allen vóór of in de eerste helft der zestiende eeuw gesticht waren. Eenigen bestonden reeds in de oude parochiekerk buiten de vroegere stadsvesten, te weten het gehucht de Hage. De bisschop van Luik (waaronder Helmond toen behoorde) Joannes van Heinsberg staat, bij de open brief van de 8 April 1454, het verzoek der burgerij toe, om de kapel in de stad tot eene parochiekerk te verbouwen. Het werk werd zoo spoedig voortgezet, dat de kerk reeds in 1456 kon worden gewijd door Theodericus, suffragaan) van zo even genoemd bisdom.

Daar nu het hoogaltaar met het koor der oude kerk in De Hage werd bewaard, om tot kapel van het op te richten klooster te verstrekken, moesten zowel in de oude als in de nieuwe kerk acht altaren aanwezig zijn en zeven der bovengenoemde beneficiën bestaan, die van de 8^e of zeker van 't begin der 15^e eeuw dagteekenen.

(Vervolgens komen in het boekje alle altaren van de oude kerk ter sprake waarop de beneficiën betrekking hadden. Ik heb het niet zinvol geacht om dit allemaal letterlijk over te nemen.

In het volgende deel wil ik nog wel kort iets over de stichtingen in de nieuwe kerk vertellen.)

HEEMKUNDEKRING "BARTHOLD VAN HEESSEL"

De kring is opgericht in 1952 en stelt zich ten doel het bevorderen in brede kring van de belangstelling voor en de kennis van eigen streek, volk en gebruiken en van heemkundig waardevolle overblijfselen uit vroeger tijden.

Om dit doel te realiseren kent de heemkundekring de volgende werkgroepen:

archeologie	genealogie
bibliotheek/archief	lezingen/cursussen
dorpswandelingen	monumenten
educatie	redactieraad 'Het Hagelkruis'

MUSEUM HEEMKAMER "BARTHOLD VAN HEESSEL"

In het voormalige pensionaat 'Mariëngaarde' aan de Bosscheweg 14a is de heemkamer gevestigd, waarin ook het museum is ondergebracht.

In het museum bevindt zich een uitgebreide verzameling bezienswaardige voorwerpen welke merendeels een relatie hebben met Aarle-Rixtel.

In verschillende opstellingen wordt aandacht geschonken aan de gilden en andere verenigingen, aan het kadaster, het geloofsleven, het onderwijs en diverse ambachten.

Er is ook een rijke verzameling archeologische vondsten tentoongesteld.

De openingstijden van het museum

Van september t/m juni: iedere dinsdag van 20 tot 22 uur en de 1e zondag van de maand van 14 tot 17 uur.

In juli en augustus: iedere zondag van 14 tot 17 uur.

Voor groepen is het mogelijk, na telefonische afspraak, het museum ook op andere tijden te bezoeken. Telefoon: 0492 382763.

Entree € 1,50 voor volwassenen en € 0,50 voor kinderen.

